

Drets lingüístics fonamentals de la ciutadania europea

ORIOI RAMÓN I MIMÓ

En primer lloc vull agrair a l'organització que m'hagin convidat a fer aquesta conferència i a vostès per la seva presència, em sento molt honorat de ser aquí en un ambient que considero tan amical com de germanor. He demanat a una bona amiga, la Goretti, que em traduis la conferència per tal de poder-me dirigir a vostès en la seva llengua. Li agraeixo l'esforç, alhora que demano disculpes per la lectura del meu gallec, que hagués volgut més lusità però que una decisió normativista molt discutible m'ho ha impedit. Abans de començar, i sense cap pretensió, els diria que vostès com a gallescs no facin secessions lingüístiques innecessàries i mirin d'apropar-se a una llengua que els pot oferir un futur i una expansió que ja voldríem molts catalans. D'altra banda, el meu domini del gallec no passa de la lectura, per tant, les sortides del guió les faré en català i valencià si cap de vostès no hi té inconvenient.

L'organització de les Jornades em va demanar que aquest espai el dediqués a donar una visió global (imagino que volien dir europea) sobre les possibilitats legals de l'ús d'una llengua dita minoritzada, és a dir, que parlés sobre els drets de la ciutadania en el context europeu. Em suggeriren que contrastés aquests drets amb l'ús del català a la ciutat de Barcelona, i amb els postulats d'un document anomenat *Declaració universal de drets lingüístics*.

Per tant, dedicaré aquests tres quarts d'hora a parlar de tres qüestions que, si bé semblen deslligades entre si, ofereixen un eix comú per a la reflexió que no desvetllaré fins el final: en primer lloc intentaré situar l'estat del plurilingüisme a la Unió Europea; continuaré assajant d'explicar els canvis que experimenten les situacions socilingüístiques a les ciutats, mirant l'exemple de Barcelona; i per acabar explicaré quines alternatives ofereix la *Declaració universal de drets lingüístics* per a corregir els desequilibris que s'estan generant amb massa celeritat pel que fa a l'ús de les llengües.

1. EL PLURILINGÜISME A LA UE

1.1. BREU INTRODUCCIÓ

El dia 10 de desembre de 1948 l'Assemblea General de les Nacions Unides adoptà i proclamà la Declaració Universal dels Drets Humans (Resolució 217 A). En el seu article segon la Declaració estableix que «*tothom té tots els drets i totes les llibertats*» sense distinció de «*raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o altra, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o altra condició*». És el primer cop en la història de la humanitat que un text amb valor jurídic de declaració internacional cita la llengua com a factor no discriminatori. Aquesta Declaració ha esdevingut el referent i la base dels pactes i convenis internacionals sobre drets humans i també dels capítols dedicats a drets fonamentals de moltes constitucions estatals.

Si fem una mica d'història podem observar que els drets fonamentals de la persona ja havien estat abordats amb anterioritat, malgrat que no formulats tan explícitament. Així, si ens remuntem a l'antiguitat podríem citar el Codi de Hammurabi (al voltant del 1750 a. C.), el decàleg de Moisès (s. XIII a. C.) i el Deuteronomi (s. VIII a. C.), textos molt antics que, si bé no es formulen com a drets humans, sí que enceten el camí de la declaració de drets. Si continuem amb la història i som capaços de fer una lectura generosa d'alguns textos podem gosar citar, ja a l'edat mitjana, la Carta Magna de Joan I d'Anglaterra (1215), la qual limita el poder del sobirà anglès; als Països Catalans, la institució de *Pau i Treva* fa referències a la protecció de determinats drets tot i que en un context molt concret. A l'Edat moderna es continuen promulgant normes que recullen alguns dels drets que avui en dia es consideren fonamentals. De tots ells podem citar la «Bill of Rights» d'Anglaterra (1679), que esdevingué una de les bases jurídiques de la constitució britànica i que dotava el Parlament de força facultats com ara dictar lleis.

No serà, però, fins a finals del segle XVIII que els drets de la persona es comencen a considerar bàsics. D'aquestes dates són els documents de referència de la Declaració Universal de Drets Humans: la «**Bill of Rights**» de 1791 (que recull les deu primeres esmenes a la Constitució de 1787 dels Estats Units d'Amèrica) i la **Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà**, proclamada per l'Assemblea Constituent de la I República Francesa l'any 1789. Cap d'aquest dos documents, però, no fa esment explícit de la llengua i del dret d'ensenyar-la, tampoc no l'esmenta en els articles que proclamen el dret a una defensa justa o en els que proclama la llibertat d'expressió. Ambdues, però, són les primeres Declaracions amb una clara voluntat transformadora i, malgrat la seva precarietat jurídica, suposen un camí sense retorn en la configuració dels drets humans.

La Declaració de 1948 distingeix entre dos tipus de drets: els que fan referència a la persona (anomenats de primera generació), que es recullen en els articles 1 al 21; i els que fan referència als aspectes més globals com els drets econòmics, socials i culturals, inclòs el dret a l'educació (anomenats de segona generació). Els primers encara no tenen en compte la llengua, o bé la citen tan sols com a factor de no discriminació enmig de

moltes altres qüestions. Els drets de segona generació desplegats més endavant adopten el dret a la llengua com un dels drets humans derivats de la no discriminació.

Entre d'altres declaracions de segona generació, cal destacar el **Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics**, de 16 de desembre de 1966, on ja es comença a advertir que la pertinença a una minoria lingüística no pot ser cap excusa per privar ningú dels seus drets fonamentals (article 27 de l'esmentat Pacte). Aquest tímid procés iniciat amb aquest Pacte Internacional es reflecteix en la **Declaració dels drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses o lingüístiques**, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 18 de desembre de 1992, i a Europa amb la **Carta Europea** (amb estatus de Convenció) **de les llengües regionals o minoritàries**, adoptada pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el dia 5 de novembre de 1992, entre d'altres documents que ara seria molt llarg de citar. En efecte, la primera declaració esmentada reconeix que *«la promoció constant i la realització dels drets de les persones que pertanyen a les minories (...) lingüístiques, formen part integrant de l'evolució de la societat en el seu conjunt i s'inscriuen en l'ordre democràtic fundat sobre la legalitat»* (Preàmbul). Aquesta mateixa Declaració, i les següents també, va una mica més enllà en exigir als estats que la ratifiquin que s'han de comprometre a *«protegir l'existència i la identitat nacional o (...) lingüística de les minories, en els seus respectius territoris i a afavorir la instauració de les condicions adequades per promoure aquesta identitat.»* (Article 1). Els drets lingüístics expressats en aquestes declaracions no van més enllà, però, de la recomanació de protecció i promoció de les llengües que parlen **algunes persones pertanyents a minories lingüístiques** (continuem en el *dret individual*), i això no solventa les situacions d'indefensió de les comunitats lingüístiques que veuen com els seus drets són conculcats per altres lleis estatals en vigor. La pressió que han exercit els estats en els organismes internacionals explica el fet que no s'hagin explicitat positivament els drets lingüístics de les comunitats, en conseqüència, la protecció internacional dels drets lingüístics no es pot desenvolupar amb la normalitat i l'esperit d'obertura necessaris per esdevenir prou efectiva. La **Convenció marc sobre la protecció de les minories nacionals** de 10 de novembre de 1994 havia de ser un instrument de dret per a la protecció de les minories però, com apuntà el professor Lázaro, optà per *«no reconèixer la titularitat col·lectiva de cap dret, però en canvi ha admès la necessitat de protegir d'alguna manera les identitats minoritàries, a través d'una fórmula de clara arrel liberal com <drets de les persones que pertanyen a les minories>»*. Per tant, aquest text, malgrat les expectatives creades, continua en la mateixa línia dels textos de dret internacional que han optat per la tutela de dels drets individuals i continuen mantenint el concepte jurídic de minoria per a les persones i no pas per als col·lectius.

1.2. LA UNIÓ EUROPEA

I tot això els ho explico perquè ens hem de desenganyar. La Unió Europea, tal com explicaré a continuació i del cert que la majoria de vostès ja saben o intueixen, és construïda sobre una base liberal, i per uns estats la darrera pretensió dels quals és perdre el control

d'allò que passa dins de les seves fronteres. Per tant, si em permeten, jo ara puc fer una exposició del règim lingüístic a la UE, però el meu deure és advertir-los que el final no és gens diferent al que s'imaginem: les llengües que no hem accedit a un estatus d'oficialitat no tenim dret a gairebé res, i per tant, els ciutadans i ciutadanes que usem habitualment (no en la intimitat) altres llengües, hem d'aprendre a ser comunitaris en una de les vint que hores d'ara gaudeixen de l'estatus esmentat. Vull, però, justificar aquesta conclusió aprioritzada i justificar aquest crítica abanderada a un règim lingüístic que s'anomena multilingüisme integral.

I per entendre el règim lingüístic de la UE abans potser cal que ens aproximem, molt breument a la seva organització.

1.3. APROXIMACIÓ A L'ORGANITZACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA

Les Comunitats Europees estan formades per estructures estatals i és a partir d'aquestes, i només d'aquestes, que ha quedat configurada l'actual Unió Europea. La majoria d'aquests estats mantenen una particular pugna per imposar els seus criteris econòmics, polítics, socials i lingüístics (potser per aquest mateix ordre) en el nou i apassionant espai europeu, i en aquesta pugna hi ha hagut de tot menys respecte a la diversitat cultural, i als drets col·lectius dels grups que configuren el mapa de l'Europa de totes les llengües. El model europeu s'ha basat en un consens de correlació de forces de tots els estats membres en els assumptes més conflictius i les voluntats i interessos més diversos.

Josep Huguet (ara Conseller de la Generalitat de Catalunya) afirmà en un llibre de l'any 1991 que a Europa Occidental existeixen dos models d'estat clarament diferenciats. Per un costat els estats del centre i nord del territori, amb una gran tradició democràtica, que han estat pioners de la tolerància i el respecte de les llibertats, i que s'han configurat al voltant d'una base mononacional molt definida. És l'Europa de la diversitat, dels «*veritables Estats del benestar*» (Huguet, 1991: 85). En l'altre extrem, sempre segons Huguet, tenim els estats que, amb centre a París, configuren el triangle jacobi (Roma, Madrid i Londres). Són estats decimonònics, basats en el domini gairebé medieval, amb una administració centralitzada i lenta, altament burocratitzada i, en alguns casos, amb una deficient prestació dels serveis públics. Aquests estats són plurinacionals i plurilingües, però només una nació, una llengua, les dominants, han exercit i exerceixen la sobirania plena. Una nació s'ha erigit com a Estat-Nació i ha impedit el ple desenvolupament de la resta de realitats nacionals del territori estatal, i, en alguns casos, ha obstaculitzat el contacte entre els diversos territoris nacionals que quedaren fragmentats per les divisions arbitràries de les fronteres estatals. La base d'aquests estats és, com més segura, més vulnerable, car justifiquen la seva raó de ser en una unitat pàtria basada en el domini i no en el respecte i reconeixement de la diversitat nacional, cultural i lingüística dels seus propis territoris. Els estats de tradició jacobina han acudit a Europa per un principi de necessitat, purament circumstancial i ple de dubtes, més que per una opció clara de futur polític, i per tant, territorial.

Les consideracions d'Huguet ens posen en alerta sobre l'Europa que tant s'ha mitificat i que cal intentar explicar amb el màxim d'objectivitat. I és que no ens hem d'enganyar, la base de la Unió és econòmica: ja en els seus inicis l'objectiu de la *Comunitat europea* fou la creació d'un mercat interior i una unió econòmica i monetària. De fet quan els Tractats europeus parlen de *desenvolupament harmoniós, equilibrat i sostenible, parlen de les activitats econòmiques, parlen d'assolir un alt nivell d'ocupació i de protecció social, la igualtat entre l'home i la dona, un creixement sostenible i no inflacionista, un alt grau de competitivitat i de convergència dels resultats econòmics, un alt nivell de protecció i de millora de la qualitat del medi ambient, l'elevació del nivell i de la qualitat de vida, la cohesió econòmica i social i la solidaritat entre els Estats membres*. Evidentment que aquests objectius marcadament econòmics han tingut, des del començament, una pretesa cooperació política. Així l'any 1969 es fa la primera reunió de caps d'estat i de govern, que representa el primer *Consell europeu*. És l'escenificació d'aquesta voluntat política que s'acabarà concretant del tot en la creació de la Unió Europea amb el Tractat de Maastricht de 1992. Des del meu punt de vista l'any 1992 conflueixen en un Tractat, encara complex, la majoria d'objectius polítics dels estats membres. La Unió Europea comporta, d'acord amb el seu Tractat, una nova etapa en el procés creador d'una unió més estreta entre els pobles d'Europa, en la qual les decisions s'han de prendre de forma més oberta i pròxima als ciutadans. Però els seus objectius continuen essent de caràcter econòmic¹, de caràcter polític², i de caràcter jurídic³. No representa cap avenç el fet de postular que la novetat de Maastricht va ser la creació d'una ciutadania europea, fet que responia a la voluntat de reforçar la protecció dels drets i interessos dels ciutadans dels Estats membres, que el Tractat d'Amsterdam ja va definir en l'apartat 2 de l'article 6 per no deixar cap esclatxa a possibles interpretacions: «*la Unió ha de respectar la identitat nacional dels seus Estats membres*». Orientació que no canvia gens en la Constitució europea, pendent ara de la ratificació dels estats.

D'acord amb els Tractats constitutius, els Estats membres signataris, han transferit a la Unió europea la competència normativa –total o parcial– sobre determinades matèries;

¹ «*Promoure el progrés econòmic i social i un alt nivell d'ocupació i assolir un desenvolupament equilibrat i sostenible, principalment mitjançant la creació d'un espai sense fronteres interiors, el reforçament de la cohesió econòmica i social i l'establiment d'una unió econòmica i monetària*», (article 2 del Tractat de Maastricht).

² «- Reforçar la protecció dels drets dels nacionals dels Estats membres, mitjançant la creació d'una ciutadania de la Unió; - afirmar la seva identitat en el pla internacional, en particular mitjançant l'establiment d'una política exterior i de seguretat comuna; - mantenir i desenvolupar la Unió com un espai de llibertat, seguretat i justícia, en el que estigui garantida la llibertat de circulació de persones conjuntament amb mesures adequades respecte al control de les fronteres exteriors, l'asil, la immigració i la prevenció i la lluita contra la delinqüència» (article 2 del Tractat de Maastricht).

³ «- Mantenir íntegrament el dret comunitari i desenvolupar-lo amb l'objectiu d'examinar en quina mesura les polítiques i formes de cooperació establertes en el Tractat han de ser revisades, per tal de garantir l'eficàcia dels mecanismes institucionals comunitaris», (article 2 del Tractat de Maastricht).

competències legislatives, reglamentàries i d'administració dels Parlaments i governs nacionals, que els Estats membres han decidit atribuir a la Unió europea. El principi d'atribució de competències és el fonament de tot l'ordenament jurídic comunitari. Les institucions comunitàries només poden actuar en funció de les competències atribuïdes i per a assolir els objectius establerts.

Per tant, l'*arquitectura* europea es basa en els tres Tractats fundacionals: el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA), signat a París i que va entrar en vigor el 23 de juliol de 1952; el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea (CE), signat a Roma i que entrà en vigor el dia 1 de gener de 1958; i el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (Euratom), signat a Roma i que entrà en vigor el dia 1 de gener de 1958.

Aquests Tractats fundacionals han estat adaptats en diverses ocasions, en particular en ocasió de l'adhesió dels nous estats membres. A més han estat objecte de tres reformes més profundes que han acabat amb modificacions institucionals importants, així com amb la introducció de nous àmbits de competència per a les institucions europees. Són, està clar, l'Acta Única Europea, signada a Luxemburg (que entrà en vigor l'1 de juliol de 1987); el Tractat de la Unió Europea, signat a Maastricht (que entrà en vigor l'1 de novembre de 1993); el Tractat d'Amsterdam (que entrà en vigor l'1 de maig de 1999).

El Tractat de Niça signat el 26 de febrer de 2001 modifica els Tractats vigents. Entrà en vigor amb la ratificació dels quinze Estats membres segons el que preveuen llurs disposicions constitucionals, a finals de 2002, però no significà cap avenç substancial en cap direcció, segons el meu criteri.

Un punt i a part mereix la Constitució que pretén ser un document de referència i definitiu. Fa algunes passes endavant, sobretot en el reforçament del PE, però tampoc no podem caure en el seu parany i hem de veure un cop més, tal com demostraré en el punt següent, que és un document, si se'm permeten els qualificatius, seguidista, estatalista i en certa mesura immobiliària.

1.4. EL RÈGIM LINGÜÍSTIC DE LA UNIÓ EUROPEA

Arribats a aquest punt, estem en condicions d'explicar el règim lingüístic de la UE. Les tres fonts fonamentals del dret comunitari, doncs, són:

- El *dret originari* de les Comunitats Europees, que es concreta en els tractats constitutius amb els annexos posteriors, protocols, complements i modificacions. Així, el *Tractat de París de Constitució de la Comunitat del Carbó i de l'Acer (CECA)*, de 18 de abril de 1951; els *Tractats de Roma de Constitució de la Comunitat Econòmica Europea (CEE)* i de la *Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (EURATOM)*, ambdós de 25 de març de 1957; i el *Tractat Constitutiu del Consell Únic i de la Comissió única de les Comunitats Europees (Tractat de fusió)*, de 8 de abril de 1965; l'*Acta Única Europea* (1986); aquests tractats, units a tots els d'adhesió configuren el dret comunitari originari. El *Tractat de*

la *Unió Europea* (anomenat *Tractat de Maastricht*, de 7 de febrer de 1992), és un tractat d'integració europea que no només significa el reforçament de la unió econòmica sinó també la inclusió de disposicions de tipus culturals i patrimonials dins de les clàusules d'unió, per tant, en el dret originari.

- El *dret derivat*, que comprèn les reglamentacions obligatòries que deriven o es creen a partir dels tractats anteriors. La forma jurídica que poden prendre és de Reglament, Directiva i Decisió, o també de Recomanació⁴.
- Una tercera font de dret comunitari són els *acords internacionals* que afecten les Comunitats Europees com a subjectes de dret internacional que són.

Segons el dret originari, doncs, queda clar que les llengües de la Unió haurien de ser les oficials dels estats membres.

Si ens situem en l'anomenat *dret derivat* observem que els citats Tractats de constitució de la CEE i d'EURATOM, en els articles 217 i 190 respectivament, es limiten a declarar que el règim lingüístic de la Comunitat l'ha de fixar el *Consell de Ministres* (l'actual *Consell de la Unió*), per unanimitat i sense contradir les disposicions previstes en el Reglament del Tribunal de Justícia. El Reglament número 1 del *Consell de Ministres*, de 15 d'abril de 1958, estableix el règim lingüístic de les Comunitats Europees i declara que les llengües oficials i de treball han de ser les llengües dels Estats presents en els Tractats de Roma; això vol dir: l'alemany, el francès, l'italià i el neerlandès (article 1). La resta d'articles del Reglament estableixen els criteris que determinen el concepte de «llengua oficial» a les Comunitats Europees i les seves condicions d'ús que podem resumir en:

- dret individual dels ciutadans a relacionar-se amb les institucions europees en qualsevol de les llengües oficials (article 2);
- a nivell institucional, les Comunitats Europees s'han de relacionar amb cada Estat membre en la llengua d'aquest (article 3);
- els reglaments i altres textos, així com el Diari Oficial s'han de redactar en les llengües oficials (articles 4 i 5).

⁴ Els Reglaments són d'acompliment obligat des del moment de la seva adopció a nivell comunitari. Són d'aplicació directa, sense que sigui necessari adoptar mesures estatals per a la seva aplicació. Les Directives estableixen objectius, però correspon als Estats membres la seva aplicació a nivell estatal. Vinculen els Estats membres quant als resultats, però els deixen escollir lliurement la forma o els mitjans per a la seva aplicació. Les Decisions es refereixen a temes concrets. Són d'obligat compliment pels destinataris que designen. En conseqüència, una Decisió pot destinar-se a un o a tots els Estats membres, a empreses o també a particulars. Les Recomanacions (i també els Dictàmens) són actes sense valor jurídic obligatori. Simplement indiquen la posició de les institucions sobre un assumpte concret.

El 1973, l'adhesió de Dinamarca, Irlanda i el Regne Unit, provoca la distinció entre llengua oficial i de treball per tal de dotar al gaèlic irlandès de l'estatus d'oficial sense considerar-la com a llengua de treball. El Reglament es tornà a modificar en les successives Actes d'adhesió fins al moment actual amb la darrera gran ampliació de tots sabuda, que amplia a vint el nombre de llengües oficials. Això és l'anomenat multilingüisme integral.

Aquest particular règim lingüístic rep una nova aportació en el Tractat d'Amsterdam, es tracta del dret dels ciutadans de la Unió a utilitzar les llengües oficials, les que esmenta l'article 314, en la relació amb les institucions comunitàries. Així, l'apartat 3 de l'article 21 del Tractat de la Comunitat Europea estableix que tot ciutadà de la Unió es podrà dirigir per escrit a qualsevol de les institucions o organismes de la Comunitat, és a dir, a totes les institucions, els comitès econòmic i social i el regional, i el defensor del poble europeu, *«en una de les llengües esmentades a l'article 314 i rebre una resposta en la mateixa llengua»*. Les llengües a què es refereix són les de l'article 314 del Tractat, per tant, les llengües dels Tractats constitutius, també l'irlandès.

Només el Consell (format pels caps d'estat, recordem-ho) pot modificar a petició d'un Estat membre aquest règim lingüístic, d'acord amb l'article 290 del Tractat d'Amsterdam, que disposa que *«el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat s'estableix pel Consell, per unanimitat, sense perjudici de les disposicions previstes en el reglament del Tribunal de Justícia»*.

Tot i la rigidesa del Reglament núm. 1 esmentat, podem trobar-hi alguna escaleta on les nostres llengües iniciarien un procés de presència, si més no, en el mapa d'aquest multilingüisme. És el cas del seu article 8 que, en relació amb els Estats membres en els quals existeixen diverses llengües oficials, estableix que *«l'ús d'una llengua es regirà, a petició de l'Estat interessat, per les normes generals de la legislació d'aquest Estat»*. No cal dir, però que cap dels estats membres ha usat mai aquesta disposició, però continua essent una petita porta on ens podríem emparar.

Els Estats han usat en diverses ocasions la possibilitat de modificació d'aquest Reglament. Sempre, però, ha estat amb la voluntat de reduir el nombre de llengües oficials. Així per exemple, l'any 1994, el ministre francès d'assumptes europeus proposà de limitar el nombre d'onze llengües de la Unió a cinc llengües de treball. Davant d'aquesta declaració el Parlament europeu va adoptar una Resolució (de 19 de gener de 1995), *sobre l'ús de les llengües oficials a les institucions de la Unió Europea* on destaca l'afirmació del seu compromís favorable a la igualtat de les llengües oficials i de les llengües de treball de tots els estats que constitueixen la Unió, que és un element fonamental de la noció d'Unió Europea, de la seva filosofia i de la igualtat política dels seus Estats membres, i confirma que el plurilingüisme constitueix un dels trets característics de la cultura i civilització europees i un element important de la pluralitat i de la riquesa cultural d'Europa.

Per il·lustrar encara millor la manca de voluntat plurilingüe observem que, si bé l'article 6 del document esmentat diu que les institucions poden determinar la modalitat

d'aplicació del règim lingüístic, no ha quedat clar quin és l'abast doctrinal del terme «modalitat d'aplicació». D'aquesta manera, el *Reglament Intern del Consell* (24 de juliol de 1979) en l'apartat 1 de l'article 8 disposa que el Consell ha de deliberar sobre la base dels documents i projectes establerts en les llengües previstes pel règim lingüístic en vigor. Només el Parlament Europeu permet l'ús, en circumstàncies determinades, d'algunes llengües que no són oficials. L'article 79.1 del Reglament del Parlament Europeu preveu que tots els documents s'han de redactar en les llengües oficials, i a més, en el punt 2 d'aquest mateix article permet la traducció «en qualsevol altra llengua que la Mesa consideri necessària». Una lectura generosa (sempre hem de recórrer a aquest tipus d'interpretacions) d'aquest article pot conduir-nos a un optimisme sense fonament, de moment, ja que si bé podem veure una porta oberta (molt petita), el mateix reglament no és capaç de determinar en quines llengües es poden formular les peticions dels ciutadans al Parlament.

El règim lingüístic basat en el multilingüisme integral, s'ha convertit en un multilingüisme restringit o aplicat només a les llengües oficials dels Estats membres, i la pluralitat lingüística ha quedat relegada a aquestes sense donar cap opció a la resta de llengües de la Unió Europea.

Sota l'etiqueta del respecte a la diversitat lingüística, els Estats de la Unió Europea amaguen el veritable motiu del manteniment d'un sistema lingüístic tan complex i car (5% del pressupost i el 15% del funcionariat, aproximadament), que representa, sens dubte, el manteniment de la seva parcel·la de poder i de presència en unes institucions.

Atès, doncs, l'especificitat del dret comunitari i que el Reglament citat, amb les modificacions realitzades després de cada adhesió, hom pot deduir que els ciutadans i ciutadanes europeus que no tenen com a pròpia una llengua oficial són, davant dels drets lingüístics, de segona categoria, perquè no resulten afavorits del dret derivat d'aquest reglament: ensenyament de llengües, intercanvis escolars, lliure circulació dels treballadors, règim jurídic, intervencions al Parlament europeu, etc. El mateix pla d'acció per a impulsar l'aprenentatge d'idiomes i promoure la diversitat lingüística (promogut per la Comissió Europea), es reserva a les llengües oficials.

Per tant, repetim en forma d'afirmació categòrica perquè es basa en una realitat jurídica: el multilingüisme integral proclamat com a sistema de respecte a la pluralitat es fonamenta en una falsa concepció del pluralisme, almenys en una concepció parcial i exclouent a partir del moment que no integra totes les realitats lingüístiques europees, les llengües de la ciutadania europea.

I tot plegat malgrat que la pròpia *Comissió Europea* reconeix, i cito textualment de la seva pàgina web que «a més de les llengües oficials dels Estats membres que es parlen a la Unió Europea, més de 40 milions de ciutadans europeus, segons determinades estimacions, parlen llengües minoritàries o regionals que tradicionalment s'usen en el seu territori». L'informe esmenta algunes d'aquestes llengües a les que afegeix l'irlandès i el luxemburguès «malgrat el seu estatut oficial en els seus Estats membres respectius». L'informe també inclou les comunitats lingüístiques en una situació similar als parlants

de llengües minoritàries, però que parlen una llengua oficial d'un altre Estat membre fora de les seves fronteres.

Poques esperances, doncs, per als ciutadans i ciutadanes del que podríem anomenar l'altra Europa lingüística. Dos exemples més per a acabar-ho d'il·lustrar: el Programa «Cultura 2000» (Decisió núm. 508/2000/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 14 de febrer de 2000, relativa al programa «Cultura 2000»), reconeix en el seu apartat 6 de la part expositiva que:

«El Tractat atorga a la Unió Europea la responsabilitat de crear una unió cada cop més estreta entre els pobles europeus, així com contribuir a l'esclat de les cultures dels Estats membres, dins del respecte de la seva diversitat nacional i regional, posant de relleu el patrimoni cultural comú i fent especial atenció a preservar la situació de les cultures i llengües de menor difusió a Europa».

I malgrat que en l'articulat de la Decisió no es fa cap més referència a les llengües no oficials o de menor difusió, sí que en l'apartat b) de l'Annex II (que presenta les possibilitats de traducció i de foment de la lectura) diu que una de les finalitats del programa «Cultura 2000» és «sensibilitzar i difondre la creació literària i la història dels pobles europeus, per mitjà del suport a la traducció d'obres literàries, dramàtiques i de referència (especialment de les llengües europees de menor difusió i de les llengües dels països de l'Europa Central i Oriental)». És clar que tot plegat no deixa de tenir una doble lectura i que llengües europees de menor difusió poden ser el danès o el finès (i no el gallec, el frisó, el català, el basc, etc.) I és que a la Unió Europea, ja ho hem vist, cal llegir sempre amb precaució qualsevol de les decisions preses. I el segon exemple és la Decisió núm. 1934/2000/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 17 de juliol de 2000, que estableix l'Any Europeu de les Llengües 2001. Un any que hauria d'haver servit per sensibilitzar la ciutadania europea sobre la importància d'aprendre idiomes en un marc tan divers com l'europeu i sobre la importància que té entendre la llengua d'altri per poder apreciar millor la persona i la seva cultura. És una bona filosofia. Molt estimulant. El problema, però, és sempre el mateix: quina diversitat? Quines llengües ens serveixen per comprendre la persona i la seva cultura? Entendré més un gallec si aprenc castellà o si faig l'esforç d'aprendre gallec? L'Any europeu de les llengües 2001, des de la pròpia Decisió fins a la seva execució, fou el paradigma del multilingüisme integral europeu. I els recursos que es destinaren a unes i altres llengües són ben desiguals. I si cal també hi podem afegir que el filtre per poder aconseguir un ajut per a realitzar qualsevol activitat en el marc de l'Any Europeu fou l'Estat membre on resideix el demandant. Hem de convenir, doncs, que el model europeu encara no és prou respectuós amb la diversitat lingüística. No ha sabut (ni ha pogut) oferir una alternativa digna que procuri preservar-la sencera. Potser a Europa no se sap que:

«Ens podem malentendre usant la mateixa llengua i podem comunicar-nos usant llengües distintes. Tot depèn de si existeix o no un projecte d'entesa que vagi més enllà del llenguatge» (Marina, J. A. 1998).

Les claus per assolir un plurilingüisme realment igualitari s'han de cercar en la convicció que no s'aconseguirà un mapa lingüístic just fins el moment que es decideixi un plantejament basat en el respecte dels drets col·lectius i territorials de les comunitats lingüístiques. Això significa que totes les llengües de la Unió Europea han de ser reconegudes com a oficials i han de poder ser usades en les relacions dels ciutadans amb les institucions comunitàries. A més, cada llengua ha de gaudir d'un espai o territori reconegut com a espai d'expressió propi de la llengua en qüestió, allà caldria garantir-ne el seu ús exclusiu en totes les funcions públiques i en l'ensenyament. El respecte al dret individual ha de tenir tres eixos fonamentals: poder relacionar-se en la llengua pròpia amb les institucions comunitàries, el dret a usar la llengua pròpia en totes les relacions interpersonals, i el dret d'usar-la i d'obtenir traducció en cas de ser jutjat o detingut o estar sotmès a un procés penal. Les nostres propostes poden ser viables, fins i tot econòmicament, si es redueixen les llengües de treball de la Unió Europea i si el nou marc europeu és capaç de superar les barreres estatals (de fet i de mentalitat) per a poder reorganitzar equitativament els fons que es destinen als afers lingüístics.

La «justícia ecolingüística» no es pot basar, com apunten alguns, en les lleis de supervivència o en la llei de l'equilibri ecològic, quan el poder dels estats es converteix en l'element clau que decanta aquest equilibri vers unes poques llengües. Hem de pensar que la pressió de les minories podrà activar una justícia lingüística vers un nou model d'Europa basat en la convivència entre les diverses llengües i cultures europees.

Hi ha altres vies, està clar, més possibilistes (algú en diria més realistes), però també sabem que el temps de vida de moltes de les llengües minoritzades, ara mateix, és molt limitat i que a Europa hi ha força llengües en aquesta situació tan delicada i crítica⁵; i el temps, també ho sabem tots, és una variable que sempre juga a favor del més fort.

Finalment, les conclusions d'aquest apartat són compartides per nombrosos estudiosos de la situació sociolingüística europea. Com a exemple poden servir les conclusions finals de l'estudi Euromosaic que diu que les comunitats lingüístiques que estan en condicions de mantenir-se són les que reben un suport públic considerable, que activa i promou els processos de producció i de reproducció que operen a la societat civil. No és

⁵ Juan Carlos Moreno (2000, 267-276) en cita i en descriu algunes com el romaní, el basc (a França), el bretó, el francoprovençal, l'occità (en les seves varietats llemosina, auverniesia, provençal, i gascona), el frisó, el caxubi, el sami o lapó, el vepse, el gagaús, el votiac. Aquestes estan greument amenaçades, sempre segons l'autor, però n'hi ha d'altres que estan en una situació força preocupant. Són: l'aragonès, l'asturià, l'aranès, el sard, el ladí, el friülà, el romanx (tot i ser una de les llengües oficials de Suïssa), el gaèlic irlandès, el gaèlic escocès, el gal·lès i el sòrab, entre d'altres parlars o llengües oficials en situació minoritària en algun territori com l'alemany, el grec o l'albanès.

cap secret, tampoc, que la gran majoria de comunitats lingüístiques minoritàries no només no tenen suport, sinó que també han d'afrontar una hostilitat oberta cap a la seva existència i les seves activitats, fet que encara dificulta més el seu procés de recuperació. Vostès n'han tingut una prova en la recent decisió de l'ajuntament d'A Coruña de duplicar un topònim prescindint fins i tot del propi sentit comú.

Una altra conclusió d'aquest estudi rau en el fet que la demografia no garanteix la capacitat de supervivència d'una comunitat, com ho demostra el cas d'algunes comunitats lingüístiques més grans d'Europa, l'existència de les quals no està del tot garantida.

L'informe Euromosaic també contempla el canvi de mentalitat que s'està produint sobre el valor de la diversitat per al desenvolupament econòmic i la integració europea. I com la llengua esdevé un element clau d'aquesta diversitat, i si la diversitat ha de ser la clau de nous conceptes per a un desenvolupament comunitari diferent i innovador, cal vetllar per promoure i conservar el patrimoni de la diversitat (de la lingüística també). Els autors de l'informe final de l'estudi Euromosaic proposen un seguit de suggeriments i recomanacions a la Comissió per tal que engeguin un procés europeu de planificació lingüística que tingui en compte les necessitats de les comunitats lingüístiques minoritàries i que asseguri el ple desenvolupament de la riquesa lingüística i cultural d'Europa.

1.5. LA CONSTITUCIÓ EUROPEA

No he tingut prou estona per a poder analitzar la Constitució europea amb deteniment. Ho he de dir a priori, així com també he de dir que la meua opinió és que s'està dimensionant exageradament (no vull creure que sigui intencionadament) la validesa d'aquest document. Tots sabem que una Constitució europea no és una Constitució estatal i no té cap validesa jurídica. Se situa, doncs com un altre document de Declaració d'intencions. Dic un altre perquè els que hem hagut de seguir de prop el procés de promoció de les llengües a Europa ja fa temps que n'estem cansats de veure molta intencionalitat i molt poc canvi. La Constitució, pel que fa al règim lingüístic, no canvia absolutament res perquè preval el Dret originari, el dret dels tractats i de les seves modificacions per adhesió.

En la *Carta Europea dels Drets Fonamentals*, que hagués pogut esdevenir un document de base de la Constitució, i que s'aprovà a la Cimera de Niça el dia 7 de desembre de 2001, podem observar alguns trets que afecten els drets lingüístics i la diversitat cultural i lingüística:

- la primera observació que cal fer en un document que es basa en el «*respecte de la diversitat de cultures i tradicions dels pobles d'Europa*», és que no va més enllà del marc traçat pels Tractats Constitutius, això vol dir que representa un immobilisme respecte dels drets col·lectius⁶, reconeixement que ens sembla

⁶ En el «*Rapport sur l'elaboration d'une Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne (C5-0058/1999-1999/2064 (COS)*» la Comissió d'afers Constitucionals del Parlament Europeu destaca unes competències actuals de la Unió que poden desenvolupar legítimament la «*inclusion de droits individuels ou*

- imprescindible per assegurar un marc de respecte a la diversitat amb garanties jurídiques i amb garanties autèntiques per a tots els pobles d'Europa;
- una *Carta de Drets Fonamentals* que es basi en el respecte «*de la identitat nacional dels Estats membres i de l'organització dels seus poders públics en el pla nacional, regional i local*» torna a partir d'un marc favorable als estats, i és, si més no, poc imaginatiu, ja que la lectura que en desprenem és que redueix l'aplicació de dret europeu per darrera de l'estatal;
 - els drets declarats a la Carta són drets que la Unió Europea ja havia de respectar, car deriven del dret internacional subscrit pels Estats membres de la pròpia Unió⁷: dret a la dignitat humana, a la vida, a la llibertat i seguretat, a l'accés a la justícia, etc., i per tant no s'allunya d'aquells tractats i convenis internacionals que, com hem vist, encara estan lluny de marcar la norma jurídica per a un autèntic respecte a la diversitat;
 - les úniques referències a la llengua⁸ en tota la carta són en:
 - l'article 21, apartat 1, del capítol III (igualtat) que proclama, de forma genèrica allò que ja havia establert la *Declaració universal de drets humans* i la *Convenció europea relativa als drets humans i a les llibertats fonamentals*: no es pot discriminar ningú per raó de llengua;
 - l'article 22 del capítol III, que proclama que la Unió respecta la diversitat cultural, religiosa i lingüística;
 - l'article 41, apartat 4, del capítol V (ciutadania), on es deixa clar que la ciutadania de la Unió es pot relacionar amb les institucions en una de les llengües dels tractats.

El primer reconeix el dret doctrinal internacional de no discriminació individual per raó de llengua; mentre que el segon anuncia un dret que podríem anomenar programàtic però que es queda aquí, sense concretar, ni desenvolupar, ni explicar el contingut del

collectifs dans la Charte«. El subratllat, evidentment, és nostre. Entre les competències citades hi ha: «*iii. la position des minorités régionales et ethniques*», (pàg. 20), que no va ser desenvolupada pels redactors finals de la Carta. No sabem, però, la raó d'aquesta decisió.

⁷ Tal com exposa l'informe elaborat per la Comissió d'Afers Constitucionals del Parlament Europeu (*Rapport sur l'elaboration d'une Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne (C5-0058/1999-1999/2064 (COS))*). Final A5-0064/2000) en el punt 2 de la seva exposició de motius: «*aquesta situació presenta una anomalia pel que fa als Estats membres*» (pàg. 11), ja que la Unió Europea com a tal no ha subscrit ni ratificat cap Tractat internacional perquè no pot fer-ho i per tant «*la situació actual és insatisfactòria*» (pàg. 11). Per tant un dels reptes no abordats encara pel Consell Europeu és la superació d'un marc jurídic comú que facilitaria molt les coses a tots els nivells.

⁸ En l'informe esmentat la Comissió d'Afers Constitucionals del Parlament Europeu recomana que es tinguin en compte alguns tractats internacionals i els protocols corresponents a l'hora de redactar la Carta, entre d'altres cita la *Carta Europea de llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa* i la *Convenció marc per a la protecció de les minories* (pàg. 21), textos que no s'han tingut en compte ni se citen en el preàmbul de la Carta.

terme *respecte*, un terme d'altra banda amb escàs valor jurídic si no es concreta o es desplega en reglaments; finalment, l'esment al dret lingüístic (en sentit molt ampli) que fa la Carta és un dret en l'àmbit de l'administració pública europea. Hi dediquem un darrer punt.

El Tractat d'Amsterdam amplia el tractat de la Unió Europea en un punt fonamental: la ciutadania europea. Per aquesta s'establiren uns quants drets que la Carta reproduceix en gran mesura. Un d'ells és el dret dels ciutadans i ciutadanes a relacionar-se amb l'administració europea en una de les llengües dels tractats (les dotze de dret originari, deduïm). L'observació no és gaire perspicaç: si la relació amb l'administració europea cal fer-la en les llengües dels tractats la *Carta de drets fonamentals* constreny, una altra vegada, i relega, de nou, les llengües no oficials a un paper secundari. A més, aquest article contradiu en certa mesura els articles 21 i 22 citats anteriorment. Si en fem una lectura no estrictament jurídica, convindrem que negar el dret a un/a gallec/ga a relacionar-se amb la institució europea (que també és la seva) en la pròpia llengua és un factor discriminatori per raó de llengua (article 21) i, a més, no respecta la diversitat lingüística (article 22). Així de simple. Però la simplicitat, sovint, no és la millor aliada. Fixem-nos sinó en els tractats constitutius en els quals s'empara la *Carta de Drets Fonamentals* i observem que allò que aniria contra l'estat de dret europeu fóra precisament que un gallec es pogués relacionar en la seva llengua amb les institucions (o simplement que ho demanés) i que un ciutadà espanyol es declarés indefens a Galícia si no es pogués relacionar amb l'administració en llengua castellana.

La *Carta Europea dels Drets fonamentals* torna a ser un document, pel que fa al respecte a la diversitat cultural i lingüística, poc decidit, amb la clara voluntat de no trencar l'equilibri europeu basat en l'equilibri de forces estatals, i mancat de cap força de canvi. La Constitució que els estats membres ratificaran d'aquí a pocs mesos no va més enllà. Es queda en els postulats que va traçar la Carta Europea de drets fonamentals.

Certament, la Constitució diu que cal respectar «la riquesa de la diversitat cultural i lingüística i que cal vetllar pe patrimoni cultural». Així mateix prohibeix tota discriminació per raó de llengua (ho hem sentit en una altra banda això, certament!). Però els ciutadans i ciutadanes podran usar només les vint llengües oficials (amb tots els respectes, també el maltès) i l'irlandès per a relacionar-se amb les institucions. Això sí, la UE, en aquesta Constitució es compromet a donar en el futur «una atenció especial» a les llengües «oficials en part d'un territori estatal». Res no ha canviat.

La Constitució ha perdut una oportunitat històrica de ser un vehicle integrador de fet perquè les cultures i les llengües no hi han desenvolupat un paper fonamental tot i ser la base de la cohesió de la ciutadania. En definitiva, no ha inventat un nou ordre, no ha estat prou coratjosa, s'ha encallat en els vells prejudicis de sempre, ha cedit al poder i no ha escoltat la diversitat dels seus ciutadans i ciutadanes.

La Constitució no ens reconeix com a subjectes. I si no som subjectes, no som ningú, no existim. Em professo europeista, i com a tal no puc acceptar qualsevol projecte d'una Europa en què nacions tan antigues com les nostres no tinguin espai per respirar. Ens pot fer il·lusió un projecte que es construeix no solament sense nosaltres, sinó clarament

en contra nostra? Ho acceptarien els espanyols, els francesos o els alemanys? Per què hem d'acceptar nosaltres la nostra mort política i la nostra estrangulació cultural?

Aquesta Constitució no planteja una nova consciència europea, no reconeix la diversitat i riquesa dels pobles que la integren, no vol obrir camins a noves formes de relació política. Només vol lligar, ben lligades, les estructures estatals actuals, per preservar-les i perpetuar-les. Aquesta Constitució no mira endavant. I, a nosaltres, no ens dona ni veu ni vot.

Si una de les principals riqueses de la Unió Europea és la diversitat, per què l'estat ha de tenir l'exclusiva de la diversitat? Per què quan el tema es planteja a escala subestatal (com és el cas galleg, català, basc), tot sembla inoportú, precipitat o estret?

2. LES NOVES SITUACIONS SOCIOLINGÜÍSTIQUES

Amb aquest panorama europeu, es fa molt difícil que les llengües anomenades minoritzades tinguin la capacitat d'establir els mecanismes necessaris per a esdevenir una llengua d'acollida davant el flux de noves migracions que experimenten les gran ciutats en els darrers anys.

Un estudi molt recent d'alguns professors i professores de la Universitat de Barcelona com Carme Junyent o Jesús Tusón, ens informa que actualment el 7,5 % del total de persones de Catalunya no tenen com a primera llengua ni el català ni el castellà. D'entre aquest percentatge les llengües més parlades són l'amazic, el quítxua, l'àrab, el panjabi, el tagalog, l'urdu, el mandinka, el mandarí, el romanès, el rus, el wolof... No és el moment de fer una anàlisi acurada de l'ús de les llengües a la ciutat de Barcelona, però existeixen dades estadístiques al web de l'Ajuntament, classificades per llengües i barris. Aquestes dades confirmen allò que ja sabem: que la situació sociolingüística a les ciutats (especialment les grans ciutats) està canviant molt i molt de pressa. Aquest fet no seria cap problema per a llengües com el galleg o el català si aquests visquessin una situació normalitzada, però no és així i el que podria ser una base per a una convivència pacífica es pot convertir en un parany irreversible, en un absurd carreró sense sortida.

M'explico. En una situació normal tots els ciutadans i ciutadanes que arriben a un territori miren de relacionar-se amb la societat d'acollida en la llengua d'aquesta. En el cas de Catalunya no és així en la majoria dels casos: ho fan en castellà. Les causes són molt fàcils d'esbrinar:

- en primer lloc l'actitud dels catalanoparlants que acull generalment en castellà (malgrat individualitats i iniciatives molt lloables), perquè en el subconscient col·lectiu encara hi ha massa arrelada la concepció d'autoodi vers la pròpia llengua;
- les persones migrades no tenen consciència de ser en un lloc distint d'Espanya, i està clar quin és l'idioma de l'estat;

- la relació que mantenen aquestes persones amb l'administració és en castellà;
- la relació que mantenen col·lectius de diferents llengües entre ells sol ser en castellà.

Encara no tenim prou dades per analitzar els efectes de l'educació dels fills que han estat escolaritzats en català i que el dominen com qualsevol altra persona. Alguns d'ells, però, no els cal per a res ja que al seu barri la llengua no els és útil i la van abandonant.

I aquesta situació «delicada» s'està convertint en un autèntic punt d'inflexió per a la llengua catalana que, paradoxalment, reula en ús. Seria il·lús i molt poc científic basar aquesta constatació només en els fets que he mirat d'explicar fins ara: la situació a Europa i la nova situació sociolingüística, però intueixo que ambdós factors influeixen i molt en aquesta cruïlla de camins que condueix a l'abandonament de la llengua territorial.

Evidentment, les llengües dels nouvinguts no les hem de culpabilitzar d'una situació anòmala. Elles no alterarien l'equilibri ecolingüístic si la base fos ecològica. O sigui si es donessin totes les condicions perquè el català fos la llengua d'acollida única, predominant, com passa a la majoria de territoris europeus que reben nouvinguts. Fins i tot en aquest cas es produiria, sens dubte, allò que anomenem el mutu enriquiment. Malauradament, però, aquest no és el cas del català i, crec, tampoc ho és del gallec, i en aquest sentit hem d'apressar-nos (malgrat la Constitució europea) a canviar l'estat de la qüestió si volem que les nostres llengües sobrevisquin.

Una alternativa a aquesta mena de cruïlla la proporcionaren els postulats de la *Declaració universal de drets lingüístics*. Un text signat per més d'un centenar d'ONG el mes de juny de 1996 a Barcelona. La Declaració, que pretén ser la base d'una hipotètica *Convenció internacional de drets lingüístics*, proposa el marc internacional de dret fonamental per a les comunitats lingüístiques. De fet, l'esforç dels redactors i redactores, se centrà en l'assoliment d'un articulat aplicable a totes les situacions sociolingüístiques que garanteixi la supervivència de totes les llengües. Així, la Declaració defineix uns drets lingüístics equitatius, sense subordinar-los a cap estatus polític o administratiu, ni a criteris com el grau de codificació o el nombre de parlants. D'aquesta manera els postulats de la Declaració parteixen de la dimensió col·lectiu i individual dels drets lingüístics, perquè la concep la llengua com quelcom que es constitueix col·lectivament en el si d'una comunitat i és també en el si d'aquesta comunitat que les persones en fan un ús individual. D'aquesta manera l'exercici dels drets individuals es capgira: només és possible si hom respecta els drets col·lectius de totes les comunitats i grups lingüístics.

Per tant, una Convenció internacional que emparés la indefensió en matèria de drets lingüístics hauria d'articular, com ho fa la Declaració, aquests drets aplicats a comunitats, grups i persones que comparteixen el mateix espai. Aquesta qüestió, tan delicada com complexa, es resol quan es tenen en compte els drets de les comunitats lingüístiques assentades històricament en un territori i a partir d'aquesta realitat es poden establir en gradació, aplicable a cada cas, els drets dels grups lingüístics amb diferents graus d'historicitat i d'autoidentificació, i dels individus que viuen fora de la seva comunitat d'origen.

D'altra banda, si convenim que cada llengua actua com a factor d'adequació al medi social i natural, la desaparició de les llengües representa la pèrdua de molts mitjans diferents d'adaptar-se a aquest medi. I, no és gens agosarat de postular que d'aquest fenomen en pot derivar, com una reacció en cadena, una progressiva manca de capacitat d'adaptació a l'entorn de força col·lectius humans, incapaços de retornar o d'explorar el camí de l'harmonia amb el seu entorn més immediat perquè n'han perdut l'instrument bàsic: la llengua. Des d'aquest punt de vista, **l'aplicació de la Declaració amb totes les seves conseqüències té un valor doble: d'una banda, vetllar per al manteniment i la promoció de la diversitat lingüística, i de l'altra afavorir el ple desenvolupament de les comunitats, també d'aquelles que han entrat en un greu procés de marginació social.**

La Declaració ha explorat noves vies que propugnen un model diferent d'interacció entre comunitats i poders públics, i, malgrat que se situa en el camp de la utopia, hom no pot imaginar la plena aplicació del conjunt de la Declaració si no es produeix aquest canvi en les relacions entre els pobles i s'orienten de manera radicalment diferent les diverses economies i les relacions que aquestes generen. El canvi preconitzat i volgut, per tant, no es mostra tant com un objectiu (realitzable o no) sinó com una necessitat. En aquest sentit, ja s'han alçat algunes veus que, des del propi liberalisme econòmic, proposen canvis en la línia apuntada, que fan esperar una reacció d'abast mundial basada en el respecte de tots els drets humans i amb l'objectiu de garantir la sostenibilitat i la igualtat entre totes les comunitats del planeta.

Certament, doncs, **la Declaració compleix, sobre el paper, un dels seus principis bàsics: esdevenir un instrument útil per assegurar una pau lingüística justa i equitativa, perquè preconitza des de l'inici un model diferent de relació entre la comunitat i els poders públics, basat en la igualtat de tots els pobles i de totes les llengües, per damunt de llurs característiques econòmiques, socials, polítiques, religioses, culturals, demogràfiques, etc.**

La Declaració vol canviar la tendència discriminatòria d'algunes llengües vers les altres, perquè entén que per a la majoria de comunitats el fet de no poder usar la llengua pròpia significa també tancar les portes a la prosperitat econòmica, al desenvolupament normal de la seva activitat comercial, cultural i política, allunyar-les de les decisions que poden afectar-les, tancar les portes a un ensenyament natural en la seva llengua (i de retruc, limitar la seva mobilitat dins i fora de l'estat on han quedat enclavades). Aquest aïllament, en molts casos, té unes conseqüències negatives incalculables per a les comunitats lingüístiques a tots els nivells. Per això la Declaració propugna que el reconeixement dels drets lingüístics es faci des de la pròpia arrel dels drets humans i que impliqui que totes les comunitats puguin desenvolupar naturalment el seu sistema lingüístic, sense que això comporti cap cost addicional, ni econòmic ni social.

La Declaració, a més, proposa un canvi important en la concepció de l'equilibri lingüístic mundial, que caldrà tenir en compte en l'aplicació del seu articulat i, sobretot, en la mentalitat amb què s'elabori una futura Convenció internacional de drets lingüístics.

El canvi proposat és una qüestió de nombres. Si tenim present que la majoria de llengües que encara es parlen al món tenen menys de cent mil parlants (la lingüística actual parla del 80%), hem d'acceptar com a fet més normal que una llengua sigui parlada per poques persones, i com a fet excepcional les llengües de gran extensió de parlants. **Aquesta lògica cal traslladar-la al dret lingüístic de tal manera que els seus principis no es basin en la viabilitat que per a una llengua pot suposar gaudir de més nombre de parlants, sinó en els criteris propugnats per la Declaració, basats en la igualtat real de totes les llengües i en l'equitat com a pràctica jurídica compensatòria.** Altrament, hom només aconseguiria aguditzar els desequilibris ja existents que se centren en el criteri del nombre de parlants, tan rendible, està clar, per a les grans potències econòmiques.

Cap dels principis que proclama la Declaració no serà possible si no són assumits enterament pels estats, que són els poders públics que tenen la responsabilitat d'adoptar-los i de desplegar-los. Per tant, la concepció política d'estat ha de canviar considerablement si la Declaració vol disposar de tot el seu potencial, i més si constatem el fet que gran part del patrimoni lingüístic de la humanitat és en mans de menys de trenta estats. Per tant, és urgent aquest canvi radical. **Un canvi que no es produirà si no s'aconsegueix convèncer els governants que disposen d'un bé patrimonial de tota la humanitat en les seves fronteres administratives i que conservar-lo no és res més que un deure vers la resta de persones del planeta.**

La protecció de la diversitat lingüística pot contribuir a fomentar la pau mundial? Aquesta fou una pregunta recurrent en tot el procés de redacció de la Declaració. I, certament, no té una resposta senzilla. Tot i així, la *Declaració universal de drets lingüístics* ofereix moltes possibilitats per a concretar les possibles respostes. De fet no hi ha respostes possibles si no es tenen en compte la relació de reciprocitat que s'estableix entre la diversitat i la cultura de la pau. Només si entenem aquesta relació com a motor de qualsevol declaració no discriminatòria, podem estar en la línia de poder assolir un equilibri sostingut, on cap comunitat imposi res a l'altra. La Declaració ha fet un gran esforç quan ha explorat els valors que proporcionen les llengües com a elements d'integració al medi i a la comunitat, i ha professat i proposat un marc de relació entre les diverses comunitats, grups lingüístics i individus, basat en aquest model. Per això és imprescindible que treballem per a modificar la percepció que la diversitat lingüística és una barrera per a la comunicació, la integració i l'entesa humanes, i expliquem que allò que fa de la llengua un instrument vàlid com a foment de la pau és que justament és un bé transmissible i acumulable, accessible a tothom i la seva adquisició no comporta cap renúncia.

La Declaració, però, és un text situat al llindar de la utopia. Aquesta ha estat una de les crítiques que ha sovintejat més durant el llarg procés de redacció del document. **L'equilibri que ha cercat la Declaració entre la proclama de la utopia i la via realista, pot provocar problemes a l'hora de concretar l'aplicació dels drets, tanmateix la tria d'aquest tipus de redacció o d'aquest model axiomàtic pot esdevenir un precedent vàlid per a establir uns principis generals de caire utòpic o finalista, acompanyats de les propostes reals com a vies possibles d'aplicació.** Vist així, les crítiques d'aquest

caire al document es fonamenten, en general, en qüestions ideològiques allunyades dels postulats de la Declaració.

Els fonaments de la Declaració oposen clarament el model de la ideologia dominant als principis establerts, està clar, però no només en la seva forma i contingut, sinó també en la pròpia concepció ideològica de base: la Declaració propugna un nou model de legislació lingüística, i per tant de planificació lingüística, que parteixi de la pròpia situació de cada una de les llengües i es basi en l'aprofitament dels recursos de cada una d'elles i de les situacions de contacte que ha mantingut pacíficament durant la seva història. D'altra banda, la Declaració proposa la via de la diversitat com a font de riquesa i no com a font de problemes i per aconseguir portar a la pràctica aquest principi hagué d'explicitar ben clarament que partia de la comunitat lingüística i no dels estats, perquè aquest fou i ha estat (no sabem si serà, però tot indica que continuarem amb aquesta polarització força temps més) un dels obstacles amb què hom ha ensopgat a l'hora de posar a la pràctica els principis propugnats. I vet ací el problema una altra vegada: **si bé l'estat (agradi o no) serà l'ens que hauria d'aplicar, de moment, aquesta Declaració, també és cert que l'esforç principal d'uns i altres haurà de passar per entendre que no hi ha res més artificial per una llengua que el propi estat i que aquest ha esdevingut el seu primer enemic, el principal causant de la desaparició i l'amenaça de moltes llengües del món. La Declaració comporta un missatge de relectura profunda de l'estructura social i de l'organització política, i proposa que s'explorin altres vies perquè la de l'estat no només és obsoleta sinó que es basa justament en els principis oposats a la Declaració.**

La Declaració pretén ser aplicable a una gran diversitat de situacions lingüístiques, i per això ha fet una atenció especial a la definició de l'aparell conceptual en què es basa el seu articulat. Així, considera com a eixos de la comunitat lingüística, la historicitat, la territorialitat, l'autoidentificació com a poble i el fet d'haver desenvolupat una llengua comuna com a mitjà normal de comunicació entre els seus membres. Consegüentment, la Declaració defineix la llengua pròpia d'un territori com l'idioma de la comunitat històricament establerta en un determinat espai. I entén com a espai no solament l'àrea geogràfica sinó també un espai social i funcional imprescindible per al ple desenvolupament de la llengua. Això permet, per exemple, considerar com a comunitat lingüística els pobles nòmades en les seves àrees històriques de desplaçament, i entendre que es troben al seu propi territori i pertanyen a una comunitat lingüística les comunitats que:

- « es troben separades del gruix de la seva comunitat per fronteres polítiques o administratives;*
- . estan assentades històricament en un espai geogràfic reduït, envoltat pels membres d'altres comunitats lingüístiques; o*
- . estan assentades en un espai geogràfic compartit amb els membres d'altres comunitats lingüístiques d'historicitat similar.» (Article 1.3).*

Espai i temps (territorialitat i historicitat) són l'eix de la definició de comunitat lingüística, i el debat originat a propòsit d'aquestes dues variables no és res més que l'extrapolació del debat sobre el model de mapa lingüístic que hom vol per al futur: el que es basa en la historicitat recent, o bé aquell que té en compte una correlació dels drets de totes les comunitats lingüístiques.

La dimensió col·lectiva del dret lingüístic esdevingué irrenunciable. Per això, la Declaració es proposà des del seu inici «*propiciar un marc d'organització de la diversitat lingüística basat en la convivència, en el respecte i el benefici recíprocs*» (Preàmbul), objectiu que no es perd de vista en tota la redacció perquè és on es fonamenta l'equilibri de la Declaració: en l'articulació entre els drets de les comunitats i grups lingüístics i els drets de les persones que en formen part. Per això es tenen en compte, a més de la historicitat relativa i la voluntat expressada democràticament, els factors que poden aconsellar un tracte compensatori. **L'eix col·lectiu i individual de la Declaració** ens permet afirmar que aquesta concep els drets lingüístics com a integrals, o, dit d'una altra manera, complementaris entre els individuals i els col·lectius; i aquesta és, **sens dubte, una de les aportacions que el dret internacional hauria de tenir en compte si vol, realment, preservar el patrimoni lingüístic de la humanitat, i si vol que les comunitats preservin llur llengua amb les millors condicions i la transmetin sense interferències forçades.**

Pel que fa al dret estrictament, la Declaració fa dues aportacions rellevants: en primer lloc, ha fet l'esforç de definir els drets lingüístics fonamentals i els ha articulats; i en segon lloc, ha sabut identificar amb prou precisió el subjecte susceptible de protecció: la comunitat lingüística.

La Declaració és un instrument aplicable? Aquesta qüestió ens la fèiem al començar el treball i ens l'hem de fer també ara públicament. De fet hi ha prou aspectes que ens permeten preveure que la seva aplicació és molt difícil, com ja s'han apresat a afirmar molts detractors i també força analistes neutrals. Això ja ho sabem perquè és un text que fa trontollar les bases de la societat actual, fins i tot les bases del concepte de democràcia actual, i, en aquest sentit, no deixa de ser un document que proposa una nova correlació de forces. La seva aplicabilitat no és una qüestió de possibilismes ni d'equilibris polítics; estem convençuts que aquesta és una qüestió només de voluntats. Caldria que les institucions internacionals pertinents aturessin els seus debats actuals i miressin d'entendre a què i on els aboca la situació mundial si continuem sota aquestes coordenades, i pensessin en les facilitats que aporta l'opció per un nou model d'organització, també política, en unitats més petites els sistemes de comunicació entre les quals han funcionat de sempre al marge de les fronteres administratives. D'aquesta manera hom aconseguiria la revitalització de les comunitats perquè gaudirien de noves perspectives històriques de futur i hom guanyaria en capacitat integradora en el si d'aquestes comunitats perquè el seu referent i la seva lliure determinació restarien plenament assegurades.

Certament, el punt d'inflexió que ha explorat la Declaració, i on ha incidit, planteja un repte de futur interessant. Podem optar pel manteniment del sistema actual, que ja sabem on aboca, en poc temps i amb poques possibilitats de fer marxa enrere, o bé podem

optar pel model proposat des dels principis de la Declaració. Ambdós models són divergents i condueixen a dos indrets ben diferents. La Declaració no deixa de ser una proposta damunt la taula de la UNESCO. Una proposta que va de despatx en despatx, de Divisió en Divisió bo i esperant el moment de llençar-la per la finestra de l'oblit. Del cert que els membres de la UNESCO estan deixant passar davant seu una oportunitat històrica de proposar una humanitat diferent. No ho dic des de la nostàlgia. He intentat demostrar, i per això ara ho **concluc, que les llengües són molt més que un instrument de comunicació, aquest fet atorga la capacitat d'afirmar que la seva pèrdua és el fruit d'un procés deliberat de domini i és la conseqüència de la voluntat de mantenir velles i caduques estructures de poder que han volgut imposar un únic model cultural i lingüístic, i tal com hem vist Europa no en resta exclosa. Per això la força de la Declaració té la voluntat i capacitat d'esdevenir un nou model de respecte de la diversitat. El dret ha d'aportar l'instrument per poder acompanyar aquest procés. Crec que només des d'aquest punt de vista ens podem plantejar la seva aplicabilitat. Malgrat que el diagnòstic sobre el futur de la diversitat lingüística no és gens esperançador, tampoc a Europa, crec que encara no hem arribat a una situació irreversible. Aturar aquest procés no és gens fàcil però tampoc és impossible.**

Gràcies